

Bató Szilvia*

„Az illy kihágásért pörbe fogott személy”

A *Pesti Hírlap* (1841–1844) nógrádi büntetőjogi hírei

1. Bevezetés

Az idézet Dessewffy Ottó nógrádi levelező 1841. november 28-án Balassagyarmatról küldött, a választási kicsapongások elleni intézkedéscsomag közgyűlési tárgyalásáról szóló beszámolójában fordult elő.¹ A tudósítás jól jellemzi a *Pesti Hírlap* első korszakát, egyrészt a vidéki hírek kiemelt szerepét, másrészt a politikai események büntetőjogivá válását, illetve egyes büntetőjogi problémakörök átpolitizálódását. A tanulmány a *Pesti Hírlap* teljes Kossuth Lajos által szerkesztett anyagát (365 szám) felhasználva, a vidéki rovatok hírányaga, az országgyűlési tudósítások és a hirdetési rovat alapján mutatja be a Nógrád vármegyéről a sajtóban kialakult kép egy kis részét. Az elemzésben a hír az alapegység, amely egy témáról, egy helyről, egy rovatban megjelent információ, így a vármegyei közgyűlési beszámoló annyi hírnek számít, ahány témát érintett. Büntetőjogi hírként kerül bemutatásra minden olyan szöveg, amely kapcsolatban volt az egykorú büntetőjogi gondolkodással, így az anyagi joggal, az eljárással és a büntetés-végrehajtással. A kutatás valamennyi szám teljes átolvasására épült, nem a digitalizált hírlapi állomány keresőkifejezésekkel történő átfésülésére. A tanulmány fókuszja nem sajtótörténeti, hanem büntetőjog-történeti, így nem tér ki az összes nógrádi hírre.

2. A *Pesti Hírlap* általában – szerzők, rovatok, stílusok és témák 1841–1844 között

A reformkori Magyarországon megkülönböztethetünk ún. rendi nyilvánossági fórumokat és polgári eszközöket. Az előbbi csoportba az országgyűlés és a vármegyei közgyűlés, az utóbbiba a politikai sajtó és a későbbi pártok alapját képező egyesületek sorolhatók. A politikai sajtó Magyarországon történő megjelenése szinte egy csapásra következett be, a sajtótörténet a *Pesti Hírlap* 1841. január 2-i első számával köti össze. A „hirtelen” feltűnés egy hosszabb fejlődés eredménye volt, amely tulajdonképpen a

18. század utolsó harmadában kezdődött. Ekkorra következett be a polgári nyilvánosság intézményesülése, a politikai közvélemény ilyen módon jutott kifejezésre.²

Kossuth Lajos 1841-től 1844 júniusáig szerkesztette a lapot, de minden állandó és időszakos rovatnak megvolt a felelőse. A levelezőhálózat egyértelműen a korábbi törvényhatósági tudósítói bázisra épült, sokan tűntek fel itt is az egykori lelkes megyei levelezők közül. Természetesen a tudósítók cserélődtek, változtak, mások vették át a helyüket, néha Kossuth „versenyeztette” is a levelezőket, ezekről néha szerkesztői megjegyzésekből szerzett tudomást az olvasóközönség.

A *Pesti Hírlap* alapvetően öt részből állt: a *Vezércikket* követően a *Fővárosi újdonságok*, ezután a vidéki hírek rovatai (*Megyei dolgok*, *Vidéki levéltárca*, *Királyi városok köréből*), a *Külföldi napló* és az *Értekező* került sorra. A rovatok semmiképpen sem tekinthetők „egyenrangúnak”. Nem lehet még kijelenteni, hogy a rovatok eltérő tematikával, funkcióval, stílussal, eszközökkel és talán olvasóközönséggel rendelkeztek, de egyfajta elkülönülés megfigyelhető. Ugyanarról a témáról (pl. büntetések) minden rovatban mást és máshogyan jelenített meg a szerkesztőség, feltehetően így jutottak el az információk a közönség minden tagjához.³

A Kossuth Lajos által meghonosított vezércikk elvileg minden olvasóhoz szólt, egyfajta programadója volt az adott lapszámnak. Fontos vagy fontosnak látszó társadalmi és politikai kérdésekkel foglalkozott komoly, de lelkesítő hangon. A vezércikk kijelölte a problémát, rámutatott a visszasságokra, felmutatta az egyedül üdvözítőnek tűnő megoldást, esetleg alternatív lehetőségeket kínált, majd a többit az egyéb rovatokra hagyta.⁴

A kezdetben Frankenburg Adolf által vezetett fővárosi rovat lényegesen könnyedebb és humorosabb hangot ütött meg, a komoly témákkal szemben inkább a nagyvárosi újságrást jelenítette meg, szenzációkat és érdekességeket is gyakran közölt. Nemcsak az „ikervárosokban” élőknek szólt, hanem a nagyvárosi életforma iránt érdeklődő vidéki olvasóknak is informatív lehetett. Az itt megjelent büntetőjogi hírek többsége klasszikus bűnügyi tudósítás, a *Fővárosi újdonságok* kiemelt egy-két botrányos esetet, de emellett a civil társadalom kezdeményezéseiről is beszámolt.⁵

A megyei és városi rovatok az olvasóközönség többségéről és többségének szóltak. Egységes stílusról nem lehet ennek kapcsán beszélni, hiszen találkozhatunk itt világos és pontos fogalmazást alkalmazó, nagy szakmai ismeretekkel rendelkező levelezővel csakúgy, mint lelkes, de kevésbé kiforrott szerzővel. A megyei, városi és törvényhatósági levelezést Lángh Ignác ügyvéd intézte, de a levelezők számára az instrukciókat – témákat – Kossuth adta meg, szabályosan megrendelte a cikkeket.

A megyei rovat elsősorban adatbázisul szolgált a helyzet pontosabb megismeréséhez, hogy legalább a kiinduló helyzetet tisztán lássák a reformok kezdeményezői. Emellett sikeres és kevésbé gyümölcsöző helyi megoldásokat mutattak be. Büntetőjog-történeti szempontból ennek a rovatnak kettős szerepe van: egyrészt megmutatja a vármegyei igazságszolgáltatás „valós képét”. Ez azért lényeg-

* Bató Szilvia PhD, intézménytől független kutató, ORCID: 0009-0003-3227-6079

ges, mert a joghistória számára nem ismertek a részletek, csak néhány általánosított megállapítás szerepel a szakirodalomban. Másrészt vélhetően pontosan ezek az információk indukálták a jogászai gondolkodás és a bírói jogalkalmazás egységesítését. A megyei hírekkel „kinyílt a világ”, egy szorgalmas olvasó nemcsak saját megyéjének eseményeit és a határos törvényhatóságok jelentősebb történéseit ismerte, hanem az ország másik végéből is kapott információkat.

A vidéki tudósítások legnagyobb hatású rovata a *Megeyei napló*, az első néhány szám után *Megeyei dolgok*, majd 1844-ben egy szám erejéig *Megeyei és kerületek* címen futó rész volt. Itt láttak napvilágot Kosáry Domokos meghatározása szerint a hosszabb levelek, amelyek a vármegyék belső politikai életéről számoltak be. Saját tudósítótól származó, eredeti írások voltak, nem más lapokból átvett hírek. Kossuth azonban tudatosan átszerkesztette a beérkezett anyagokat, így egységesítette a rovatot.

Ennek a kissé terjedelmes rovatnak a kiegészítésére jött létre a *Rövid közlések*, ahol a lapzártá után érkezett, vagy terjedelmi korlátok miatt nem közölhető levelet „előlegezte meg” a szerkesztő.

A *Vidéki levéltárca* a *Megeyei dolgok*at követte, Kosáry szerint itt a rövidebb terjedelmű levelek kaptak helyet, inkább egy alkalmi vidéki rovatnak lehet tekinteni, mintsem állandónak, mert nem minden számban jelent meg. A diéta kezdete után a nem törvényhozási kérdéseket érintő vidéki tudósítások drasztikus csökkenésével 1843 nyarán végleg megszűnt.⁶

A *Pesti Hírlap* elsősorban és kifejezetten belpolitikai lap volt, de minden számban közöltek külföldi híreket Stuller Ferenc és Gyurmán Adolf válogatásában. A döntő módon nyugati lapokból átvett és átfogalmazott hírek közül a hazai viszonyok közt jelentőséggel bírót részesítették előnyben. Büntetőtani kérdésekben ez volt az egyetlen rovat, amely a modernizáció útjait és a feladatokat meg tudta mutatni, az egyes külföldi hírek, a német kodifikációs viták, az angol börtönökről szóló leírások és a francia büntetőjog néha furcsa megoldásai mind-mind követendő vagy elvetendő példát mutattak a magyar reformtörekvésekhez. A *Külföldi napló* vegyes olvasóközönségnek szólt, hiszen a „kis színesek” után komoly elemzések következtek.⁷

Az *Értekező* volt a lap legnehezebben befogadható része, az itt megjelent közlemények egy része kifejezetten tudományos teljesítménynek tekinthető. A többi rovatban napvilágot látott adathalmazt „rendezte”, magya-

rázatokkal szolgált a már összegyűjtött információk alkalmazásához, vagy irányt mutatott az alaposabb tanulmányozáshoz.⁸

Az 1843. május 14-én megnyílt diéta majdnem teljesen átformálta a lapot, a megyei hírek szinte kiszorultak, helyüket a rendek országos tanácskozásairól szóló beszámolók vették át. Kossuth a korábbi kéziratos lapjaitól az országgyűlési tudósítások elkészítésének kidolgozott menetét és formáját is átörököltette. Az országgyűlés rovata nagy olvasóközönségek szólt, hiszen olyan információkhoz juthattak hozzá, amelyet más forrásból nem, vagy csak nagyon nehezen szerezhettek volna meg. A rovat azonban nem napló funkciót töltött be, a szerkesztő mellett a cenzúra is formálta a szövegét.⁹

3. Büntetőjogi hírek a Pesti Hírlapban

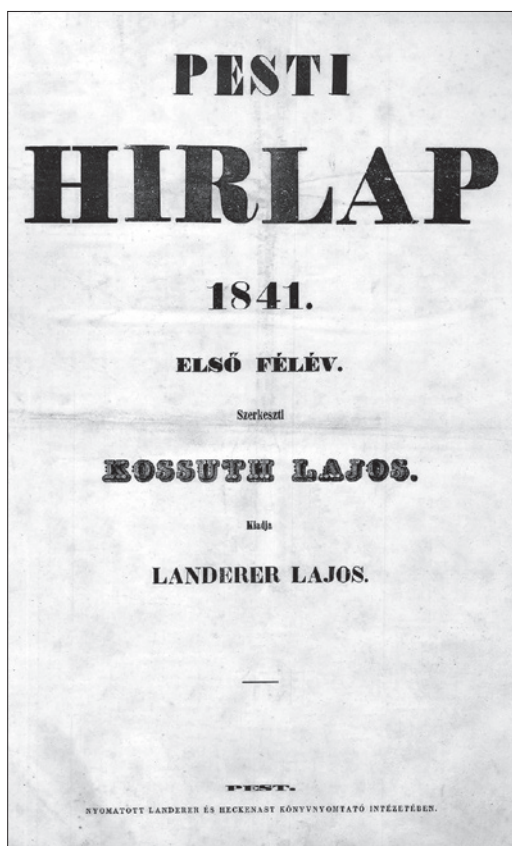
A büntetőjoggal kapcsolatos hírek előfordulását és gyakoriságát vizsgálva meg kell állapítani, hogy minden számban valamilyen formában megjelentek. A politikai eseményeknek megfelelően vannak

csomópontok, amikor egy-egy rovatban sűrűsödnek a büntetőjogi információk. A *Megeyei dolgok* között a vármegyeyi közgyűlések és a követutasítások kidolgozásának időszakában, az országgyűlési rovatban pedig az 1843-as javaslat tárgyalásának idején fordultak elő nagyobb számban.

Tematikusan öt csoportba sorolhatók, a kodifikáció, a büntetések, az egyes bűnügyek, a börtönügy és a választási kicsapongások a meghatározó témák. Amennyire lehetett, Kossuth megpróbálta a kodifikációs folyamatot követni, de a cenzúra akadályozta, az országos választmány üléseiről minden híradást kiszűrték. A javaslatcsomag így készen került a sajtónyilvánosságba, és csak az 1843-as országgyűlés kezdetével kapott nagyobb hangsúlyt.¹⁰

A *Pesti Hírlap* büntetőjog hírein belül a büntetéseket érintő közlemények a legjobban feldolgozottak. A lap hosszú ideig tartózkodó álláspontot foglalt el, a szerkesztő pedig egyszer sem tár-

gyalta kifejezetten a halálbüntetés kérdéskörét, és utalásai is semlegesek voltak. A későbbi büntetési katalógus modernizálásának legfontosabb eleme volt a testi büntetések megszüntetése, az 1843. évi javaslat legnagyobb és leginkább életszerű vívmánya volt ennek a kiiktatása. A *Pesti Hírlap* szabályos kampányt folytatott a testi büntetések eltörlése mellett, de nem koronázta teljes siker a törekvéseiket. A szabadságvesztés Kossuth lapjában igen széles



A Pesti Hírlap első félévi kötetének címlapja

teret kapott, de a büntetéstan szempontról értékelhető információk igen szűk körűek. A pénzbüntetés Magyarországon a *Pesti Hírlap* cikkei alapján nem tartozott a büntetések közé. A becsületbüntetések közül a megszégyenítők ellen a lap kifejezetten aktív kampányt folytatott.¹¹

Részben a politikai vita kezdeményezésének eszközeként, részben a bulvárijságírás felé tett kitérőnek lehet tekinteni a bűnügyi esetekről szóló beszámolókat. A sajtó ellenőrző szerepének megjelenéseként is értékelhetők a kirívó visszaélésekről szóló tudósítások, amelyek tipikusan az ellenzéki álláspont kifejtésére nyújtottak lehetőséget. Ebbe a csoportba sorolhatók azonban még az „érdekes” esetek és a furcsa hírek is.¹²

A börtönügy területén – az első évfolyam elemzése alapján – nemcsak az egyszerű állapotfelmérés történt meg, hanem a kodifikációhoz kapcsolódva a rendszerekről folytatott vita is nagy teret kapott. A legizgalmasabb azonban a rengeteg helyi kezdeményezés – a börtönépítési láz –, amelynek számos esetben nem sok realitása volt.¹³

A tisztújítási kicsapongások eseményeiről szóló beszámolók mellett a megoldási lehetőségek is felvetődtek, majdnem minden vármegye megkísérelt intézkedéseket hozni, legalábbis kiküldött egy bizottmányt javaslatok kidolgozására.¹⁴

4. Nógrádi büntetőjogi hírek

4.1. Előfordulás, gyakoriság

Nógrád vármegyére vonatkozó hírek tipikusan – de nem kizárólagosan – a vidéki rovatokban jelentek meg, a *Megyei dolgok*ban²⁴,¹⁵ a *Rövid közlések*ben¹⁶ büntetőjogi hír látott napvilágot, a *Vidéki levéltárca* rovatban nem szerepelt ilyen.

Az *Országgyűlési tudósítások*ban a vármegye köveinek felszólalása érdemel figyelmet, azonban terjedelmi és szerkesztési okokból nem minden büntetőjog-történeti szempontból lényeges információ jelent meg. Így csak az országgyűlési naplóból ismert Kubinyi Ferenc nógrádi követ fontos dogmatikai és jogpolitikai állásfoglalása az elévüléssel kapcsolatban, a gyilkosságnál a kizárását javasolta, mert ilyen esetben a kárpótlás kizárt.¹⁷ Ezzel szemben bekerült Kossuth lapjába a testfenyítő büntetések kapcsán kialakult legnagyobb vita, amely nem is az anyagi jogi, hanem a börtönügyi javaslat tárgyalása során robbant ki. Az alapprobléma – a legerősebb hallgató rendszer elleni érv – megfogalmazására Kubinyi augusztus 28-án a kerületi ülésen elhangzott beszédében került sor: „a hallgatás, korbács nélkül kivihetetlen.”¹⁸

A hirdetések között is találunk büntetőjogi vonatkozásúakat, a Nógrád vármegyei közgyűlés felhívását.¹⁹

Összességében nem sok büntetőjogi hír jelent meg a vármegyéből, emellett relatíve későn, a 70. számban (1841. szeptember 1.) látott napvilágot az első ilyen tudósítás.

4.2. Tudósítók

Az anonim vagy áljeles szerzők azonosítása a sajtótörténet legösszetettebb feladatai közé tartozik, amely számos módszert alkalmaz. A szerző később sajátjaként ismerhetett el egy cikket, ilyen, ha felvette kötetbe, vagy egyértelműen nyilatkozott a szerzőségről. Ebben az esetben biztosan az adott személytől származik az írás. Amennyiben ilyen nem történt, akkor kell az azonosítási módszereket igénybe venni. Az aláírási szokások vizsgálata mellett tartalmi és szó szerinti egyezéseket kell keresni, valamint stilisztikai, dialektikai és morfológiai vizsgálatot kell végezni. Az ilyen módon személyhez kapcsolt cikkeket azonban csak feltételelesen lehet az adott szerzőnek tulajdonítani. A centralista *Pesti Hírlap* írásainak nagy része – a későbbi kutató munkáját igencsak megnehezítve – legfeljebb jelekkel ellátva került az olvasók elé, ez tudatos szerkesztési koncepció volt, így mutatott egységes irányt és arculatot a lap.²⁰ Kossuth időszaka alatt a névaláírás még nem kopott ki, az áljeles szövegek jelentős része is azonosítható, de a jelek személyez kötésénél óvatosan kell eljárni. A szerzők egyrészt váltogathatták a jeleket, másrészt ugyanazt a jelet többen is használhatták.

A korai, gyakran változó – általában teljes névaláírást használó – nógrádi tudósítók Praznovszky Mihály kutatásai alapján: Balogh László, Fridiczky Lajos, Török Sándor, Dessewffy Ottó, Halászy József. Megállapítása szerint az első állandó tudósító Szontagh Pál volt, aki az 1842. december 8-án megjelent számban debütált. A *Pesti Hírlap* – egyetlen – 1842. évi levelezési könyve alapján már augusztus 29-én is érkezett írása a szerkesztőségbe, de az nem került nyomdába.²¹

A *Megyei dolgok* rovatban megjelent 24 büntetőjogi hír 16 tudósítást fed le, amelyből Fridiczky Lajos három,²² Török Sándor,²³ Dessewffy Ottó,²⁴ a –H.– jelű²⁵ és az O jelű²⁶ szerző egy-egy szöveget tett közzé. A pontkör grafikus jegy mögé rejtőzött levelező 5 büntetőjogi hírt tartalmazó tudósítást jegyzett, ehhez jött még az, amelynél a jel nem szerepel, de a *Nógrádból (folytatás)* címadás és a tartalom összekapcsolja a 347. számban közölt közgyűlési tudósítással. A szerzőt Kossuth egy szerkesztői jegyzetben kérte meg a további munkára.²⁷ Egy esetben a pontkör jelzés SZ. P. aláírással társult (1843. december 24.),²⁸ egyszer pedig Δ áljjel együtt jelent meg közgyűlési tudósítás (1843. szeptember 24.).²⁹ A delta jel mögé rejtőző tudósító 1843. június 8-án önállóan is beszámolt a nógrádi eseményekről.³⁰

A pontkör áljelet használó szerzőt Praznovszky logikus érveléssel azonosítja Szontagh Pál szécsényi alszolgabíróval. A levelezési könyv szerint 1842. december 1-jén érkezett be a közgyűlési tudósítása, a bejegyzést Kossuth pirossal áthúzta, jelezve a cikk megjelenését. Mivel a szerkesztő új tudósítóként üdvözölte a pontkör aláírást választó levelezőt, így az 1842. december 8-án megjelent nógrádi beszámoló szerzője nagy valószínűséggel Szontagh. Az SZ. P. monogram feltűnése a 311. számban is ezt támasztja alá, valamint a feladás helyeként megjelölt Szécsény is 1844. márciusában, sőt a családi hagyomány is ezt örözte meg. Összesen 18 esetben szerepel a pontkör a nógrádi tudósításoknál, az utolsó 1844. május 16-án (352. szám) jelent meg.³¹

A Δ jel alatt egy önálló és egy Szontaghgal „közös” tudósítást közlétező szerzőt az irodalomtörténeti kutatás a centralista időszakban Timon álnév alatt publikáló Madách Imrével azonosítja. Madách 1844 júliusától kezdődő és 1846. január 11-én záruló *Pesti Hírlaphoz* kapcsolódó újságírói tevékenysége lényegesen jobban ismert, mint a Kossuth-féle laphoz fűződő viszonya. Az új szerkesztőtől, Szalay Lászlótól 1844 júniusában érkezett felkérés körülményei szerencsés módon levelezésből (Madách Lónyai Menyhértnek, Madách Szalaynak) ismertek, Szontagh szerepe is tisztázott. A centralisták mérsékeltbb szerepvállalása okozta a munkakapcsolat végét, erről szerkesztőségi közlemény jelent meg. A kiforrott stílussal és határozott állásponttal rendelkező Timon nemcsak nógrádi tudósításokat küldött az erősen visszaszorult jelentőségű vidéki rovatnak, hanem a Védegyelet kapcsán két vitacikket is írt.³²

Madách az 1841–1844 közötti *Pesti Hírlappal* való kapcsolatának gyökerei az egyetemi években (1837–1840) kelesendők.³³ Ebben az időszakban vált olvasójává és előfizetőjévé az *Athenaeumnak*, amely az államelméleti tudásának egyik forrásává vált.³⁴ Lónyay Menyhérthez – évfolyamtársához – fűződő barátsága és az olvasnivalók (könyvek és folyóiratok) cserélgetése hozzájárult a szemléletének formálódásához.³⁵ A *Pesti Hírlapot* Madách a kezdetektől olvasta, Lónyaynak és Szontagnak írott levélben is felbukkant egy-egy utalás.³⁶ Szontaghgal feltehetően már patvaristaként ismerkedett meg, ennek pontos időpontja nem ismert, de az 1843-as levélváltásuk már szoros viszonyról árulkodik, 1847-ig ez a leginkább meghatározó Madách számára.³⁷ Annak ellenére, hogy Szontaghot és Madáchot a centralisták holdudvarához szokták sorolni, az általuk vallott nézetek – talán mert vármegyei hivatalt viseltek – nem mindenben egyeztek meg a centralista eszmékkel. Szontagh a *Pesti Hírlap* centralisták kezébe kerülésével megszakította a lappal a kapcsolatot is, „Kossuth híve” maradt.³⁸ Madách közelebb állt a megyerendszert megszüntetni kívánókhoz, de inkább csak azt a lehetőséget ragadta meg, amely a szerkesztő- és profilváltás kínált.³⁹

A közigazgatási szakmai gyakorlatát Madách Sréter János alispán mellett töltötte, itt ismerkedett meg a vármegye valódi helyzetével és az igazgatás alapjaival.⁴⁰ Tiszteletbeli aljegyzőként 1842-től tevékenykedett, de betegsége miatt 1843 augusztusában lemondott.⁴¹ Az 1842. december 19-én teljesített ügyvédi vizsga után 1843 elején beiktatták a Nógrád vármegyei ügyvédek közé.⁴² Egy évvel később táblabíróvá nevezték ki, majd polgári és büntető *sedriára* is beosztották.⁴³ Huszár Károly nógrádi országgyűlési követ meghívására valamikor 1843 kora őszén ellátogatott Madách és Szontagh Pozsonyba, de az időpontot nem lehet pontosabban meghatározni, a történésekről pedig nem áll rendelkezésre semmilyen információ.⁴⁴ A hagyatékban külön csoportosítva beszédek és beszédtrödédek maradtak fenn, amelyekről megoszlanak a vélemények. A kutatók egy része késpénznek veszi, hogy ezek a keltezetlen szövegek a halálbüntetésről és az esküdtisékekről a közgyűlésen elhangoztak, sőt a pontos datálásukra is kísérletet tesznek.⁴⁵ A Nógrád vármegyei levéltári iratok az eddigi kutatások alapján nem teszik lehetővé annak alátámasztását, hogy a beszédeket Madách a közgyűlésen valóban el-

mondta, ugyanis a közgyűlési jegyzőkönyv nem tartalmazza a felszólalásokat.⁴⁶ Elképzelhető, hogy Madách azonos a 347. számban megjelent tudósításban említett „az orsz. gy. tárgyakkal foglalkozó kiküldöttségben [...] M– I– tb.” fordulattal jelölt táblabíróval,⁴⁷ így a beszédek akár ott is elhangozhattak. A másik lehetőség, hogy a kor szokásainak megfelelően fiktív beszédek stílusgyakorlatként készültek. A kutatás még nem terjedt ki arra, hogy a törvényszéki iratanyag alapján rekonstruálják Madách bírói tevékenységét.

A 19. század első felében szokásos módon a fiatal Madách is kísérletezett kézíratos lap készítésével, így testvérével *Literaturiai Kevercs* címen állítottak össze íyet.⁴⁸ Egyetemistaként Lónyayval „adtak ki” *Mixtura* címen ismeretlen tartalmú kézíratos lapot.⁴⁹ A telekdíj kapcsán Madách 1844 áprilisában a *Társalkodóban* tett közze cikket, amelyre Kossuth válaszolt a *Pesti Hírlapban*, a vita két-két cikket eredményezett.⁵⁰

A *Pesti Hírlap* 1842. évi leveleskönyve nemcsak Szontagh tudósítóként történő azonosításához tartalmazott adatokat, hanem Madách újságírói próbálkozásának három kudarcát is megörökítette. A két márciusi le nem közölt cikk a *Világ* nógrádi tudósításaival szállt volna vitába, a harmadik Sréter János nekrológja lett volna.⁵¹ A következő év tavaszán megjelent azonban egy önálló tudósítása Δ jel alatt (254. szám), amelyet Praznovszky a delta és pontkör áljelű beszámoló segítségével azonosított (285. szám). Szontagh és Madách szoros kapcsolatából és a jelekről szóló szövegtrödékből kiindulva úgy foglalt állást, hogy közösen írták a cikket. Összehasonlítva a két beszámolót Madách későbbi cikkeivel, stilisztikai és tematikus egyezéseket is ki lehetett mutatni.⁵² Az irodalomban azonban elterjedt egy ettől eltérő szöveg-hagyomány, amely szerint Szontagh áljelét használva jutott Madách publikációs lehetőséghez.⁵³ A kettős szerzői jelölésű cikket azonban nem közösen írhatták, hanem sokkal valószínűbb, hogy a két beküldött tudósítás szövegét Kossuth szerkesztette át, és ez a két áljel csak forrásmegjelölés volt.

4.3. Miről szólnak a hírek?

A *Pesti Hírlap* szerkesztési elvei és a vármegyei közélet történéseinek megszokott rendje (évnegyedes közgyűlés, előtte vagy utána törvényszék) miatt a tudósítások ciklikusan érkeznek. Nógrád vármegye esetén a 25 hírből – Kossuth elvárásainak megfelelően – 19 közgyűlési beszámoló, így az ott felmerült témákat mutatják be.⁵⁴

A nógrádi tudósítások két jól körülhatárolható csoportot alkotnak, egyrészt az országgyűléssel és az országos választmány által készített büntetőjogi javaslatok tárgyalásával kapcsolatos hírcsoport azonosítható, másrészt a vármegye saját belső működésével kapcsolatos információk jelentek meg.

4.3.1. Büntetőjogi kodifikáció – országos témák

Az országgyűlési felkészülés híreivel kezdődtek az országos témák, az 1842. november 28. napján Balassagyarmaton tartott közgyűlésen került szóba, hogy az országos

tárgyakra kiküldött választmány csak a törvénykezési tárgyakban adta be a munkálatait. A hitellel és a kapcsolódó tárgyakkal, valamint a királyi városokkal kapcsolatos álláspont kidolgozására ezért azonnal összehívták, és mindennapi délutáni ülésezésre kötelezték a bizottságot.⁵⁵ A közelgő országgyűlésre tekintettel került sor a következő közgyűlés kitűzésére, 1843. január 12-én.⁵⁶ A vármegye „közönsége” levonta a következtetést a szólásszabadsági sérelem önálló tárgyalásának sikertelenségéből, így már 1843 áprilisában javaslatot tettek a diéta tárgysorozatára. A szólásszabadság kérdését – a szoros összefüggés miatt – a büntetőjogi javaslattal egyszerre kívánták tárgyalni.⁵⁷ Az 1843. május 26-án – az országgyűlés megnyíltá után közel két héttel később – tartott követutasításról döntő közgyűlésen reagáltak a büntetőjogi javaslatok késői véglegesítésére. A városok rendezését hamarabb javasolták tárgyalni, hogy a büntetőjogi csomagot meg lehessen vitatni a vármegyékben.⁵⁸

Az országos választmány munkálatainak megtárgyalására az 1843. augusztus 31-én tartott közgyűlésen került sor. Ennek eredményét a szeptember 3-án megjelent *Pesti Hírlap* a *Rövid közlések* rovatban megelőlegezte, a két tudósításból összeszerkesztett részletes beszámoló szeptember 24-én került az olvasók elé. A Szontagh Pálként és Madách Imreként azonosított tudósítók kimerítően számoltak be az eseményekről. Itt került elő Pulszky Ferenc 272. számában közölt vezércikkéből származó „történeti iskola” kifejezés, amit arra a táblabíróra alkalmaztak, aki kijelentette, hogy „jog csupán az, mit az álladalom történeti kifejlésének nyomán jognak lenni határoz”, és a halálbüntetés fenntartására szavazott.⁵⁹ Az októberi rendkívüli közgyűlésről küldött tudósításában Szontagh Turóc vármegye javaslatának elvetéséről adott hírt, ugyanis az apró törvényhatóság a királyhoz kívánt fordulni az „alkotmány-döntő büntetőtörvénykönyv jóvá nem hagyása” iránt.⁶⁰

Nógrád vármegye egyetlen alapvető kérdéstől eltekintve elfogadta a reformellenzék álláspontját a büntetőjogi javaslatok kapcsán, egyedül a halálbüntetés kérdésében kívánta a javaslat módosítását. Itt jelentkezett az a probléma, hogy a büntetőjogi javaslatok tárgyalását az országgyűlés hamarabb kezdte, mint ahogy a követutasítások megérkeztek, így a halálbüntetés kérdésében a nógrádi követek a kerületi ülésen az eltörlés mellett álltak ki, a megyegyűlés viszont később a fenntartása mellett foglalt állást. A botbüntetés eltörlését lelkesen – és ironikusan – ünnepelték a beszámoló szerzői, nem volt kérdés, hogy a büntetési katalógusból történő kiiktatása mellett állt ki a nógrádi nemesség többsége. A börtönrendszerek közül a választmány javaslatának elfogadása mellett döntöttek, a magányrendszert tartották megfelelőbbnek. A tudósítás nagyon szakszerűen említette a két nagy rendszer névadó intézményeit is. A vármegye követeinek a börtönrendszer költségeinek viselése kapcsán a minden honi polgárt terhelő változatot kellett képviselnie. Az eljárási javaslat országos választmány által kidolgozott változatát elvetették a nógrádi rendek, egyértelműen a Deák Ferenc által jegyzett esküdszéki különvélemény mellett foglaltak állást.⁶¹ Az 1844. januári közgyűlés elutasította Temes vármegye feltételes javaslatát, hogy csak akkor járul hozzá a kerületi börtön költségeihez, ha ott kerül felállításra.⁶²

4.3.2. Helyi témák – bepillantás egy vármegye mindennapjaiba

A helyi ügyek közé tartozott a kormányzati döntések kommentár nélküli tudomásulvétele is, így a Helytartótanács körrendelete a szatmári pontok megsemmisítéséről és a statútumalkotás határainak kijelöléséről.⁶³

A tisztújításokról szóló szabványos beszámolók közé illett a rabdolgoztató intézet pénztárnokának (Gerba István) megválasztásáról szóló hír.⁶⁴

A korszak slágertémája és a helyi aktivitás legfontosabb terepe a tisztújítások és követválasztások alkalmával mindenhol tapasztalható itatások és rendbontások kezelése. A nógrádi rendek okulva az 1839-es követválasztás – Kubiinyi Ferenc megbuktatása – tapasztalataiból, a tisztújítási kicsapongások meggátlását célzó intézkedések kidolgozására választmányt küldtek ki 1841-ben. A novemberi közgyűlés tárgyalta is a három pontból álló javaslatot, amelyet részben elfogadtak, de nem lépett hatályba. A választási visszaélést elkövető személy választhatóságának kizárása mellett tisztí fenyítő per kötelező indítását tervezték a rendek, de elvetették a külön bíróságot és annak előírását, hogy a közgyűlés felmentheti a vádlottat.⁶⁵

A legizgalmasabb történessorozat a balassagyarmati börtön építése körüli huzavona az 1840-es évek első felében. A fennálló tömlöc rossz állapota és az egészségtelen körülmények miatt a fogvatartottak körében gyakori betegségek miatt a rendek 1837-ben korszerű börtön építése mellett döntöttek. A tervek már 1838-ban készen voltak, 1840 novemberében be is nyújtották a Helytartótanácsnak, de az az első építési engedély iránti kérelemre nem is reagált. Az ismételt benyújtás után arra utasította a kormányzék a közgyűlést, hogy az országos választmány és a következő diéta miatt halasszák el az építést. A tömlőben tapasztalható körülmények nem javultak, így a vármegye nemessége 1843. január 14-én úgy határozott, hogy megkezdik a tényleges építési munkákat. Ennek az építkezésnek a lenyomata a hirdetési rovatban az 1843 áprilisában közzétett három felhívás, amely szerint a „megyei büntető-fogház építése elrendelve lévén, a kőműves munkáknak árcsökkentés útján elvállalására csőd nyitattott”. Az érdeklődők április 24-én délután az alispáni szálláson jelentkezhetnek, előtte a várnagyi hivatalnál megtekinthetőek a tervek. Az ácsmunkákra jelentkezni 1844. július 3-án lehetett két felhívás alapján. Így mire a börtönrendszer az országgyűlésen megbukott, addigra a börtön szinte készen állt, a Helytartótanács pedig utólag jóváhagyta az intézkedést, így 1845-ben már itt őrizték a megyei rabokat.⁶⁶

Balassagyarmati lakosok panaszt nyújtott be a közgyűléshez, hogy két – amúgy a „budai német” lap által közlésre el nem fogadott – cikk miatt fenyítő perbe vonták őket. A tudósítás szerint a közgyűlés felmentette a vád alól a panaszosokat.⁶⁷ A történetekről több információt nem közölt Kossuth lapja, pedig érdekes lenne, hogy ezt mire alapozta a közgyűlés.

A *mezei rendőrségről* szóló 1840. évi IX. törvény cikk hatálybalépését követően az ügyszámok növekedése miatt a vármegye kétszer is szorgalmazta a Helytartótanácsnál a szolgabírók számának növelését. Ezért újabb „nyomos fe-

lírás határozatott” az 1841. augusztus 23-án tartott évnegyedes közgyűlésen.⁶⁸ A közgyűléshez rendszeresen beterveztették a mezei rendőrségi jegyzőkönyveket, és a befolyt bírságokról is jelentést tettek.⁶⁹

Temes vármegye felhívására a nógrádi közgyűlés is feliratban tiltakozott a „szívlázító katonai kihágások” miatt, 1842 májusában.⁷⁰

Az 1844. januári közgyűlés elé került tárgyak között szerepelt a „törvényszékeink statisticaja” is, amely feltehetően a Helytartótanácsnak küldendő rabtabellákat és a polgári perekről készült perkivonatokat jelentette.⁷¹

A nógrádi fenyítő törvényszék példás működéséről is beszámolt a tudósító, amelynek mutatója az, hogy 4 ítéletlen rab volt csak a tömlöcben. Ennek okát két hónappal később abban látta, hogy a másodalispán minden ülésnapon nyolckor megnyitja a törvényszéket és csak délután kettőkor engedni feloszlan. ⁷²

A vármegyei adminisztráció rendellenes működésére példa az 1841 novemberi közgyűlés egyik – Török Sándor által közölt – személyi híre: „egy tiszteletbeli eskütt ítélet végrehajtása alkalmával elkövetett zsarolásokért hivatalától felfüggesztetett”. A hírt két héttel később Frideczky Lajos első aljegyző részben helyesbítette, az esküdt „végrehajtásról adott hűtlen jelentése” volt a felfüggesztés valódi oka. ⁷³ A szóhasználat rámutat a büntetőjogi terminológia bizony-

talanságára az 1840-es években, a bűncselekmények elnevezéséről sem volt konszenzus.

A vármegyei közgyűlés feladatai közé tartozott a számadások – a törvényhatóság „kötségvetése” – jóváhagyása is, így a rabtartási költségekről és a mezei rendőrségi bírságbevételekről szóló jelentések elfogadása. ⁷⁴

5. Nógrád büntetőjogi hírei és Madách Imre

A Kossuth Lajos által szerkesztett *Pesti Hírlap* a vármegyei tudósításokra épült, a nógrádi levelezők – köztük két alkalommal nagy valószínűséggel Madách Imre – a lehetőségeikhez mérten kivették a részüket ebből a munkából. A büntetőjogi hírek egy része a büntetőjog modernizációjának országos témáihoz, a kodifikációhoz kapcsolódtak, bemutatták a követutasítás elkészítésének lépéseit és az így kialakított álláspontot, illetve a vármegyei kezdeményezésekkel kapcsolatos állásfoglalást. A helyi témák közül a legérdekesebb a balassagyarmati börtön építési folyamatának bemutatása és a tisztújítási kicsapongások meggátolására tett sikertelen kísérlet volt, de a beszámolók bepillantást engedtek a mindennapi történesekbe is (pl. jegyzőkönyvek és statisztikák).

BATÓ, SZILVIA

„Eine Person, die wegen einer solchen Schuld vor Gericht gestellt wurde“

Strafrechtliche Nachrichten aus Komitat Nógrád in der *Pesti Hírlap* (1841–1844)

(Zusammenfassung)

Die *Pesti Hírlap*, die Lajos Kossuth editiert, stammt grundsätzlich aus fünf Teilen: Leitartikel, hauptstädtische Rubrik, ländliche Rubriken (Komitaten und Städte), ausländische Nachrichten und Abhandlung. Während des Landtags von 1843–1844 haben die Landtagsberichte den Platz der ländlichen Nachrichten teilweise übernommen. Die Berichte aus Komitaten (25), die Landtagsberichten und die Anzeigen (5) enthalten Informationen aus Komitat Nógrád im Zusammenhang mit dem Strafrecht. Unter den Korrespondenten aus Komitat Nógrád identifizierte die Forschung Pál Szontagh und Imre Madách, wer benutzten Symbolen als Pseudonym. Sie haben über die lokale Debatte des strafrechtlichen Vorschlags von 1843 berichtet. Ein Teil der Berichter-

stattungen aus der Versammlung hat nationale Themen (strafrechtliche Kodifikation, Todesstrafe, Schwurgerichtbarkeit) angesprochen, doch die lokalen Nachrichten sind viel interessanter. Die Korrespondenten erwähnten einen Vorschlag gegen die Wahlskandalen, Zusammenstellung der Gerichtstatistik. In der Zeitung sind eine Meldung über die Gefängniskosten, ein Amtsmissbrauch und die Sitzungsordnung des Gerichtes vorgekommen. Die Informationen über die Bauarbeiten des Gefängnisses in Balassagyarmat sind die interessanteste. Die Bauarbeiten wurde ohne Erlaubnis des Statthalterei-rates begonnen, und das Komitat hat Auftragnehmer für die Arbeit (Maurer und Zimmermann) im Anzeigerubrik der *Pesti Hírlap* gesucht.

BATÓ, SZILVIA

“A Person Prosecuted for such an Offense”

Criminal News from Nógrád County in the *Pesti Hírlap* (1841–1844)

(Abstract)

The *Pesti Hírlap*, edited by Lajos Kossuth, primarily comprised five sections: editorials, a capital city column, rural (county and municipal) columns, foreign news and treatises. During the Diet of 1843–1844, the rural

news was partly replaced by parliamentary reports. Information relating criminal law in Nógrád appeared in county reports (25 instances), parliamentary news, and advertisements (5 instances). Among the identified cor-

respondents from Nógrád were Pál Szontagh and Imre Madách, who used symbols as pseudonyms to sign their authorship. Both also reported on the local debate concerning the 1843 criminal law proposal. Some assembly reports addressed national issues, such as the codification of criminal law, the death penalty, and the jury system. However, the local news proved particularly noteworthy. Correspondents highlighted proposals to prevent electoral scandals and the preparation of jurisdictional

statistics. Reports also covered topics such as the cost of imprisonment, an instance of abuse of office, and the order of the tribunal sittings. Of particular interest was the coverage of the construction of the Balassagyarmat prison. The project commenced without the requisite authorisation from the Lieutenant Council (Consilium Locumtenentiale), and an advertisement in the newspaper solicited contractors – specifically masons and carpenters – to undertake the work.

jegyzetek

- ¹ A lapban a szerzők nem minden esetben kerültek feltüntetésre, esetleg egy áljel szerepel, ezért a hivatkozott közleményeknél csak az évszám, lapszám és az oldalszám kerül megjelölésre. *Pesti Hírlap (PH)* 1841. 98. sz. 823. p.
- ² BATÓ Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010. Pólay Elemér Alapítvány, 59–63. p.
- ³ Uo. 69–70. p.
- ⁴ Uo. 70–73. p.
- ⁵ Uo. 77. p.
- ⁶ Uo. 79–82. p.
- ⁷ Uo. 100. p.; ERDŐDY Gábor: „A börtönrendszerre új kor várakozik.” A büntető törvénykezés és a börtönviszonyok reformjának kérdése Kossuth Pesti Hírlapja német vonatkozású hírányagában (1841–1843). In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2023. ORAC Kiadó Kft. 83–90. p.
- ⁸ BATÓ 2010. 107. p.
- ⁹ Uo. 114–115. p.
- ¹⁰ Uo. 74., 76., 94. p.
- ¹¹ Uo. 125–190. p.
- ¹² Uo. 84–85., 89–90., 96. p.
- ¹³ BATÓ Szilvia: A börtönügyi modernizáció országos programja a Pesti Hírlap első évfolyamában (1841). In BÉLI Gábor – KAJTÁR István – SZEKERES Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VIII.* Pécs, 2005. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 71–88. p.; BATÓ Szilvia: Börtönügyi kérdések a Pesti Hírlap első évfolyamában (1841). *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 3. sz. 66–75. p.; BATÓ 2010. 123–124. p.
- ¹⁴ BATÓ 2010. 89., 92. p.
- ¹⁵ Zárójelben a hírek száma: *PH* 1841. 70. sz. 589. p.; *PH* 1841. 96. sz. 807. p.; *PH* 1841. 98. sz. 823. p.; *PH* 1841. 100. sz. 839. p.; *PH* 1842. 140. sz. 315. p.; *PH* 1842. 145. sz. 361. p. (4); *PH* 1842. 202. sz. 861. p. (2); *PH* 1842. 203. sz. 869. p.; *PH* 1843. 219. sz. 83. p. (4); *PH* 1843. 245. sz. 306. p.; *PH* 1843. 254. sz. 385. p.; *PH* 1843. 285. sz. 653. p.; *PH* 1843. 311. sz. 881. p.; *PH* 1844. 332. sz. 159. p. (2); *PH* 1844. 350. sz. 312. p.; *PH* 1844. 352. sz. 332. p.
- ¹⁶ *PH* 1843. 279. sz. 600. p.
- ¹⁷ *Felséges Első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony Városába 1843dik esztendei pünkösdi hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek naplója a tekintetes karoknál és rendeknél I.* Pest, 1843. 376. p.; FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye III.* Budapest, 1900. Magyar Tudományos Akadémia, 201. p.; KOVÁTS Andor: *Bevezető tanulmányok a büntetőjogi elévülés tanába*. Budapest, 1915. Eggenberger, 236. p.
- ¹⁸ *PH* 1843. 283. sz. 631–632. p.; FAYER 1900. 381. p.
- ¹⁹ *PH* 1843. 235. sz. 224. p.; *PH* 1843. 237. sz. 241. p.; *PH* 1843. 238. sz. 250. p.; *PH* 1844. 360. sz. 406. p.; *PH* 1844. 361. sz. 416. p.
- ²⁰ GÁBORI KOVÁCS József: „Írói dicsőséget nem kerestem”. Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei a centralista Pesti Hírlapban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2009. 5. sz. 539., 549. p.; GÁBORI KOVÁCS József: A textológus felelőssége a Pesti Hírlap szerzőségi azonosításainak tapasztalatai alapján. In CZIFRA Mariann – SZILÁGYI Márton (szerk.): *Textológia, filológia, értelmezés. Klasszikus magyar irodalom*. Debrecen, 2014. Debreceni Egyetemi Kiadó, 218–219. p.
- ²¹ PRAZNOVSZKY Mihály: A Pesti Hírlap nógrádi tudósítói (Két ismeretlen Madách-cikk). In PRAZNOVSZKY Mihály: *Madách és Nógrád a reformkorban. Tanulmányok*. Salgótarján, 1984a. 97., 99. p.
- ²² *PH* 1841. 70. sz. 589. p.; *PH* 1841. 100. sz. 839. p.; *PH* 1842. 145. sz. 361. p.
- ²³ *PH* 1841. 96. sz. 807. p.
- ²⁴ *PH* 1841. 98. sz. 823. p.
- ²⁵ *PH* 1842. 140. sz. 315. p.
- ²⁶ *PH* 1842. 202. sz. 861. p.
- ²⁷ *PH* 1842. 203. sz. 869. p.; *PH* 1843. 219. sz. 83. p.; *PH* 1843. 245. sz. 306. p.; *PH* 1844. 332. sz. 159. p.; *PH* 1844. 350. sz. 312. p.; *PH* 1844. 352. sz. 332. p.
- ²⁸ *PH* 1843. 311. sz. 881. p.
- ²⁹ *PH* 1843. 285. sz. 653. p.
- ³⁰ *PH* 1843. 254. sz. 385. p.
- ³¹ PRAZNOVSZKY Mihály: „Lelkem jobb fele” (Szontagh Pál, Madách barátja). In PRAZNOVSZKY Mihály: *Madách és Nógrád a reformkorban. Tanulmányok*. Salgótarján, 1984b. 70. p.; PRAZNOVSZKY 1984a. 97–99., 102. p.; FENYŐ István: Madách és a centralisták. *Palócföld*, 1995. 2. sz. 182. p.; FENYŐ István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. [Budapest, 1997.] Argumentum 289., 295. p.; SZALKAY Katalin: *A rejtőzködő ember. Szontagh Pál élete és kora*. Budapest, 2018. Éghajlat Könyvkiadó, 33. p.
- ³² GYÖRFFY Miklós: Elkallódott Madách-Kossuth vita. *Irodalomtörténet*, 1962. 1. sz. 159. p.; BARANYI Imre: *A fiatal Madách gondolatilvilága (Madách és az Athenaeum)*. Budapest, 1963. Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 18., 22., 25., 27., 52. p.; KERÉNYI Ferenc: Vázlatok egy politikus Madách-képhez. *Palócföld*, 1970. 3–4. sz. 88. p.; SZABÓ Béla: Madách Imre politikai tevékenysége Nógrád megyében. In HORVÁTH Károly (szerk.): *Madách-tanulmányok*. Budapest, 1978. Akadémiai Kiadó, 283–284. p.; KOSÁRY Domokos: A centralista Pesti Hírlap. In KÓKAY György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó, 759–761., 768. p.; SZABAD György: Madách politikai hovatartozása a reformkorban. *Nógrádi Fórum*, 1983. 2. sz. 42–43., 47–48., 51. p.; PRAZNOVSZKY 1984a. 103. p.; PRAZNOVSZKY Mihály: Madách publikálási törekvései. In PRAZNOVSZKY Mihály: *Madách és Nógrád a reformkorban. Tanulmányok*. Salgótarján, 1984c. 114–115. p.; FENYŐ 1995. 182–183., 187–189., 191–192. p.; FENYŐ 1997. 251–252., 289., 292–293., 295., 297. p.; KERÉNYI Ferenc: *Madách Imre (1823–1864)*. Pozsony, 2006. Kalligram, 60., 83–89. p.; GÁBORI KOVÁCS 2009. 548. p.; GÁBORI KOVÁCS József: A centralisták szerepe az ellenzék egységesítésében. *Századok*, 2012. 3. sz. 564., 572., 598., 603. p.; GÁBORI KOVÁCS József: „Kinyilatkoztatatom előre, hogy a régi eretnek vagyok ma is”. A centralisták önállósága és integrálódása az 1847-es országgyűlésre való készülődéskor. *Századok*, 2013. 5. sz. 1096. p.; ANDOR Csaba – GRÉCZI-ZSOLDOS Enikő (összeáll.): *Madách Imre levelezése*. Szeged, 2014. Madách

- Irodalmi Társaság, 135–136., 140. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „a nyakazás ezúttal elmarad”. Madách és a halálbüntetés kérdése. In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXIII. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2016. Madách Irodalmi Társaság, 69., 91–92. p.; SZALKAY 2018. 27–29., 31. p.; SAMU NAGY Dániel: *A háttérember: Csengery Antal politikai és közéleti pályája*. Budapest, 2022. Országház Kiadó, 40–42., 50. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: Szinopszis Madách Imre 1843–44. évi jogi reformprogramjáról. In BENE Zoltán (szerk.): *XXX. Madách Szimpózium*. Balassagyarmat, 2023. Madách Irodalmi Társaság, Areión Egyesület, 156., 160. p.
- ³³ BARANYI 1963. 12–13. p.; KERÉNYI 1970. 81–84., 86. p.; KERÉNYI 2006. 30–31., 37–38., 50. p.; CIEGER András: *Lónyav Menyhért. Szerepek – programok – konfliktusok*. Budapest, 2008. Századvég Kiadó, 30. p.; SZALKAY 2018. 12. p.
- ³⁴ BARANYI 1963. 12–14., 17–19. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 59. p.; PRAZNOVSZKY 1984c. 113. p.; FENYŐ 1995. 182. p.; FENYŐ 1997. 291. p.; KERÉNYI 2006. 27., 30. p.
- ³⁵ GYÓRFFY 1962. 159. p.; KERÉNYI 1970. 79., 81–82. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 76. p.; PRAZNOVSZKY 1984a. 103. p.; PRAZNOVSZKY 1984c. 121. p.; FENYŐ 1995. 182–183. p.; FENYŐ 1997. 289. p.; KERÉNYI 2006. 30., 33., 52., 83. p.; CIEGER 2008. 30–33., 35. p.; MADÁCH 2014. 111., 135. p.
- ³⁶ BARANYI 1963. 18. p.; MADÁCH 2014. 111., 121. p.
- ³⁷ SZABÓ 1978. 293. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 56–57., 76–79., 89. p.; KERÉNYI 2006. 59. p.; MADÁCH 2014. 121. p.; SZALKAY 2018. 18–19., 23. p.
- ³⁸ GYÓRFFY 1962. 159. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 57. p.; PRAZNOVSZKY 1984a. 101–104. p.; FENYŐ 1997. 297., 299. p.; GÁBORI KOVÁCS József: *A centralista Pestí Hírlap politikai stratégiái 1844–1847*. Budapest, 2016. Argumentum Kiadó, 30. p.
- ³⁹ SZABÓ 1978. 293. p.; SZABAD 1983. 48., 53. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 57. p.; PRAZNOVSZKY 1984a. 101–104. p.; FENYŐ 1995. 182–183., 185., 187. p.; FENYŐ 1997. 290., 297., 299. p.; GÁBORI KOVÁCS 2016. 30. p.
- ⁴⁰ BARANYI 1963. 13. p.; KERÉNYI 1970. 86. p.; SZABÓ 1978. 280., 282. p.; PRAZNOVSZKY Mihály: Madách és a nógrádi köznemesi társadalom 1841–1848 között. In PRAZNOVSZKY Mihály: *Madách és Nógrád a reformkorban. Tanulmányok*. Salgótarján, 1984d. 31., 47–48. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 57., 77. p.; FENYŐ 1995. 184. p.; FENYŐ 1997. 291. p.; KERÉNYI 2006. 53–55., 57–58. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 68. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 140. p.; Sréter politikai szerepéről I. HEIL Kristóf Mihály: Adalékok a reformkori Nógrád „haladópartiságához” Sréter János portréján keresztül. In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2023. ORAC Kiadó Kft., 130. p.
- ⁴¹ BARANYI 1963. 18. p.; SZABÓ 1978. 282–283. p.; FENYŐ 1995. 183. p.; KERÉNYI 2006. 58., 61. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 68–69. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „Nem bírok kiszámított ékesszólással...”. Az 1843–44. évi esküdtszéki vita és Madách Imre beszéde az esküdtszékek mellett. In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXIV. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2017. Madách Irodalmi Társaság, 36. p.; SZALKAY 2018. 17., 20. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 140., 162. p.
- ⁴² BARANYI 1963. 18. p.; PRAZNOVSZKY 1984d. 34. p.; KERÉNYI 2006. 59. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 69. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 140. p.
- ⁴³ SZABÓ 1978. 293. p.; FENYŐ 1995. 183. p.; KERÉNYI 2006. 61. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 69. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2017. 36. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 140., 162. p.
- ⁴⁴ PRAZNOVSZKY 1984b. 78. p.; FENYŐ 1997. 295. p.; KERÉNYI 2006. 61., 73–74. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 69., 82., 90. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2017. 36. p.; SZALKAY 2018. 22. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 141. p.
- ⁴⁵ SZABAD 1983. 44. p.; FENYŐ 1997. 295. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 70., 90–91. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2017. 36., 68–70. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 141., 143–144., 146–148., 162. p.
- ⁴⁶ BARANYI 1963. 26., 28–29. p.; PRAZNOVSZKY 1984b. 78. p.; KERÉNYI 2006. 89. p.
- ⁴⁷ PH 1844. 347. sz. 287. p.
- ⁴⁸ PRAZNOVSZKY 1984c. 115. p.; FENYŐ 1995. 182. p.; KERÉNYI 2006. 27. p.
- ⁴⁹ KERÉNYI 1970. 79. p.; PRAZNOVSZKY 1984c. 121. p.; KERÉNYI 2006. 33. p.; CIEGER 2008. 32. p.
- ⁵⁰ GYÓRFFY 1962. 152–153., 157., 159. p.; SZABAD 1983. 47. p.; FENYŐ 1995. 188. p.; FENYŐ 1997. 295. p.; KERÉNYI 2006. 82–83. p.; MADÁCH 2014. 135–136. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 69. p.
- ⁵¹ PRAZNOVSZKY 1984a. 98., 99. p.; FENYŐ 1995. 182. p.; FENYŐ 1997. 290. p.; KERÉNYI 2006. 57–58. p.
- ⁵² PRAZNOVSZKY 1984a. 99–100. p.; KERÉNYI 2006. 60. p.
- ⁵³ FENYŐ 1995. 182–183., 189. p.; FENYŐ 1997. 290., 293. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2016. 69., 92. p.; DIÓSZEGI SZABÓ 2023. 141. p.
- ⁵⁴ PH 1841. 98. sz. 823. p.; PH 1842. 145. sz. 361. p. (4); PH 1842. 202. sz. 861. p. (2); PH 1843. 219. sz. 83. p. (4); PH 1843. 245. sz. 306. p.; PH 1843. 254. sz. 385. p.; PH 1843. 279. sz. 600. p.; PH 1843. 285. sz. 653. p.; PH 1843. 311. sz. 881. p.; PH 1844. 332. sz. 159. p. (2); PH 1844. 350. sz. 312. p.; PH 1844. 352. sz. 332. p.
- ⁵⁵ PH 1842. 202. sz. 861. p.
- ⁵⁶ PH 1843. 219. sz. 83. p.
- ⁵⁷ PH 1843. 245. sz. 306. p.
- ⁵⁸ PH 1843. 254. sz. 385. p.
- ⁵⁹ PULSZKY Ferenc: Adalék a városi kérdéshez I. Bevezetés; historiai és filozófiai jog. PH 1843. 272. sz. 533–534. p.; PH 1843. 285. sz. 653. p.
- ⁶⁰ PH 1843. 311. sz. 881. p.
- ⁶¹ PH 1843. 279. sz. 600. p.; PH 1843. 285. sz. 653. p.
- ⁶² PH 1844. 332. sz. 159. p.
- ⁶³ PH 1842. 145. sz. 361. p.
- ⁶⁴ PH 1842. 140. sz. 315. p.
- ⁶⁵ PH 1841. 98. sz. 823. p.; PRAZNOVSZKY Mihály: Politikai harcok Nógrád megyében Madách Imre részvételével 1846–1848. In DOMONKOS Alajos – KOVÁCS Anna – PRAZNOVSZKY Mihály – ZÓLYOMI József – SZVIRCSEK Ferenc (szerk.): *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX*. Salgótarján, 1983. Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, 54–55. p.
- ⁶⁶ PH 1842. 145. sz. 361. p.; PH 1842. 203. sz. 869. p.; PH 1843. 219. sz. 83. p.; PH 1843. 235. sz. 224. p.; PH 1843. 237. sz. 241. p.; PH 1843. 238. sz. 250. p.; PH 1844. 360. sz. 406. p.; PH 1844. 361. sz. 416. p.; KERÉNYI 2006. 56. p.; MEZEY Barna: *A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában*. Budapest, 2012. Gondolat Kiadó, 336. p.; MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja*. Budapest, 2018. Gondolat Kiadó, 428., 500–501. p.
- ⁶⁷ PH 1844. 352. sz. 332. p.
- ⁶⁸ PH 1841. 70. sz. 589. p.
- ⁶⁹ PH 1843. 219. sz. 83. p.
- ⁷⁰ PH 1842. 145. sz. 361. p.
- ⁷¹ PH 1844. 332. sz. 159. p.; a perkivonatokról I. BARÓ Szilvia: Egy ismeretlen forráscsoport: magánjogi perkivonatok a 18–19. század fordulóján. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. V. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szeged, 2013. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 29–39. p.
- ⁷² PH 1842. 202. sz. 861. p.; PH 1843. 219. sz. 83. p.
- ⁷³ PH 1841. 96. sz. 807. p.; PH 1841. 100. sz. 839. p.
- ⁷⁴ PH 1844. 350. sz. 312. p.

